

SPREKEN IS GOUD
Oraties en colleges
van hoogleraren ...
en de archivistiek

redactie

Hans Waalwijk

Jorien Weterings

Jaarboek 2008

Stichting Archiefpublicaties

s@p

Spreken is goud
Oraties en colleges van hoogleraren ... en de archivistiek.

Redactie: Hans Waalwijk, Jorien Weterings

© 2009 de auteurs; © 2009 de redacteuren voor de inleidingen

ontwerp - www.absoluutdesign.nl
druk - Roels Printing, Lier

oplage 600

ISBN/EAN: 978-90-71251-28-3
Stichting Archiefpublicaties, 's-Gravenhage 2009

Deze uitgave is mogelijk gemaakt door toestemming tot herpublicatie door de auteurs en hun respectievelijke uitgeverijen, dankzij een bijdrage uit het NOT-Fonds en door de adverteerders: Archiefschool/HvA, Haghefilm, Pictura.

Levend archief*

Een afscheidscollege markeert een punt in de levenscyclus. Vroeger beschreef men ook het leven van een archief als een levenscyclus. Dat in Noord-Amerika ontwikkelde en daar – maar ook hier nog vaak² – in zwang zijnde model ziet het archief, net als een levend organisme³, door opeenvolgende fasen gaan, van dynamisch, via semi-statisch naar statisch. Dat zijn “*les trois âges des archives*”⁴: actief, semi-actief, definitief. Het model van de levenscyclus is bedacht om aan te geven dat er geen verschil is in natuur tussen administratieve documenten en historische archieven, dat het niet gaat om verschillende specialismen, maar om twee of drie complementaire delen van archivalische arbeid. “*Records management is thus concerned with the whole life span of most records,*” zoals Schellenberg – de vader van het lifecycle-denken – schreef.⁵ Ik heb niet zoveel op met dat levenscyclusmodel, omdat het suggereert dat – zoals het leven eindigt met de dood – het leven van het archief eindig is. Ik heb in overheidsdiensten het archief wel horen aanduiden als “het kerkhof”, wat duidt op een weinig dynamische rol van het archief. Soms eindigen archiefstukken letterlijk op het kerkhof. Henriëtte Catharina, vorstin van Anhalt-Dessau, dochter van Frederik Hendrik, bepaalde dat alle brieven in haar kabinet en de drie delen met brieven van Frederik Hendrik aan Amalia van Solms in haar doodskist met haar begraven moesten worden opdat de stukken “*unter anderer leuth hände nicht gerathen mögen.*”⁶ Sinds haar begrafenis in 1708 rust er dus dood archief onder het koor van de slotkerk in Dessau.

¹ Rede op 28 mei 2009 uitgesproken bij het afscheid als hoogleraar Archiefwetenschap aan de Universiteit van Amsterdam.

² Besluit Voorschrift informatiebeveiliging Rijksdienst 2007, Stcrt. 122, art. 2: “Dit voorschrift geldt voor het gehele proces van informatievoorziening en de gehele levenscyclus van informatiesystemen, ongeacht de toegepaste technologie en ongeacht het karakter van de informatie.” Ook in de *Softwarespecificaties voor Records Management Applicaties voor de Nederlandse Overheid (ReMaNO)* komt het begrip levenscyclus van archiefdocumenten voor. Zie ook Walter Prevenier – Martha Howell – Marc Boone, *Uit goede bron: introductie tot de historische kritiek (Leuven-Apeldoorn 2000)* p. 41: “Zolang een archief stelselmatig en continu aangroeit met nieuwe documenten, omdat de eigenaar actief is of de instelling werkzaam is, spreekt men van levend archief.” Deze zin is herhaald in Marc Boone, *Historici en hun métier: een inleiding tot de historische kritiek (Gent 2007)* p. 50.

³ In de door S. Muller in 1908 gegeven definitie van het herkomstbeginsel gaat het over “toen het archief nog een levend organisme was”: *Nederlandsch Archievenblad 17 (1908-1909)* p. 9-17, aangehaald in P.J. Horsman en J.P. Sigmond, *Het land van herkomst. Een bundel van artikelen rond het herkomstbeginsel* ('s-Gravenhage 1984) p. 65. De “Handleiding voor het ordenen en beschrijven van archieven” (par. 86) onderscheidt een dossier gevormd “terwijl het archief nog leefde” van een bundel “nadat het is afgestorven”. Vgl. J.L. van der Gouw e.a., *Nederlandse archiefterminologie (Zwolle 1962)* nr. 63: de “Handleiding” gaat uit van de onjuiste veronderstelling “dat er een wezenlijk verschil tussen een ‘levend’ en een ‘afgestorven’ archief zou bestaan.”

⁴ Jean Favier (ed.), *La pratique archivistique française (Paris 1993)* p. 234-238.

⁵ Theodore R. Schellenberg, *Modern archives. Principles and techniques (Chicago 1956)* p. 36 [Digitaal beschikbaar www.archivists.org/publications/epubs/]; Elizabeth Shepherd and Geoffrey Yeo, *Managing records.*

A handbook of principles and practice (London 2003) p. 5-8.

⁶ Codicil van 20 oktober 1707 “*Wir befehlen unßere sämbtliche Kindere hiermit, daß sie alle diejenige Briffen, welche in unßerm Cabinet, so mit holtz eingelegt und in unßerer großen garderobe stehet, sich befinden, in gleichem die dreij büher (sic) deren decken mit schwartz atlas überzogen, und worinnen die briffen, so unßere hochherl. herr Vatter an unßere frau mutter geschrieben endthalten nach ussrem Todt in unßere toden Kist beij unß legen und dergestalt mit unß vergraben sollen, damit selbige unter anderer leuth hände nicht gerathen mögen*”: Koninklijk Huisarchief, 's-Gravenhage, A 14, archief Frederik Hendrik, XIV D 4. Ik dank drs. Jan Fernhout voor deze verwijzing en Hélène de Muij-Fleurke (KHA) voor de transcriptie.

Behalve in het graf kan archief ook op de brandstapel eindigen. In mijn oratie, elf jaar geleden, heb ik archiefverbranding in fictie en non-fictie aan de orde gesteld.⁷ *Mémoricide* geschiedt om de bij de archivalia betrokken personen en gemeenschappen in hun identiteit aan te tasten, of omdat men de archiefstukken zelf als symbool, relikwie of fetisj wil vernietigen. Die symboolfunctie had het decreet van Karel V van 11 april 1515 dat politieke bijeenkomsten in het opstandige Gent verbood.⁸ Dit perkamenten charter – bespot als het Calfsvel – werd bij een volgende rebelle, in 1540, in een openbare ceremonie door de Gentenaren vernietigd. Het begon ermee dat de twee hoofddekens en de twee eerste schepenen met mes-snedes het charter verminkten, daarna viel de menigte aan op het geschonden stuk dat in duizend stukken gescheurd werd, letterlijk met hand en tand. Deze vernietiging en nietigverklaring herinnerden aan een soortgelijk ritueel, enkele generaties eerder, toen Karel de Stoute in 1469 als straf voor de rebelle van Gent het stadsprivilege van 1301 had laten vernietigen ten overstaan van de Gentse schepenen en dekens die op een boetetocht naar het Brusselse hof hadden moeten trekken.⁹ Die bestraffing in 1469 was het slot van een bloedige strijd van de Gentenaren met de hertog van Bourgondië, begonnen in 1451. En ook toen speelde het archief een rol.

Op donderdag 9 december 1451 trekt in Gent een processie van hoofdmannen, schepenen, de twee hoofddekens en van elk gilde een vertegenwoordiger naar het Belfort.¹⁰ Zoals in andere Vlaamse en Franse steden is het belfort het symbool van stedelijke onafhankelijkheid. Om die onafhankelijkheid voeren de burgers van Gent strijd met Filips de Goede, hertog van Bourgondië en graaf van Vlaanderen. Aangekomen bij het Belfort, gaan enkele mannen naar binnen, “ter prevylege”. Op de begane grond van het Belfort worden “privilegien ende andre munimenten” van de stad bewaard. Daar zoekt men een aantal archivalia bijeen, het oudste stuk uit 1272, het jongste dateert van elf jaar geleden, uit 1440. De kapiteins (hoofdmannen) van de rebellen laten de in het Frans en het Latijn geschreven stukken vertalen. De volgende dag worden de stukken getoond en met luider stem voorgelezen aan de menigte die verzameld is op de Vrijdagmarkt - sinds de 13e eeuw het toneel voor alle belangrijke publieke en politieke bijeenkomsten.¹¹ Als eerste “vertoochden de hooftmannen ter maerct, van up ‘t Hoochhuus, voor al ‘t folc eene prevylegie hoe dat de coninc van Vranckerycke ghehouden es dese stede te secourreerne in allen onghelycke oft andren onredelicken zaken die men hier doet...”¹² In dit stuk uit 1296 verklaart koning Filips (van wie Vlaanderen in

⁷ F.C.J. Ketelaar, *Archivalisering en archivering. Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van hoogleraar in de archiefwetenschap aan de Universiteit van Amsterdam op vrijdag 23 oktober 1998* (Alphen aan den Rijn 1998).

⁸ Peter Arnade, *Realms of Ritual: Burgundian Ceremony and Civic Life in Late Medieval Gent* (Ithaca NY 1996) p. 193-194, 203-204.

⁹ Arnade, *Realms of Ritual*, p. 155-156.

¹⁰ Arnade, *Realms of Ritual*, p. 110-111; V. Fris (ed.), *Dagboek van Gent van 1447 tot 1515 met een vervolg van 1477 tot 1515, deel I* (Gent 1901) p. 195; Raymond van Uytven, ‘Flämische Belfriede und südniederländische städtische Bauwerke im Mittelalter: Symbol und Mythos’, in: Alfred Haverkamp (ed.), *Information, Kommunikation und Selbstdarstellung in mittelalterlichen Gemeinden* (München 1998) p. 125-159; Peter Stabel, ‘The Market Place and Civic Identity in late Medieval Flanders’, in: Marc Boone and Peter Stabel (eds.), *Shaping Urban Identity in Late Medieval Europe* (Leuven en Apeldoorn 2000) p. 53.

¹¹ Marc Boone, ‘The Dutch Revolt and the medieval tradition of urban dissent’, *Journal of early modern history* 11 (2007) p. 351.

¹² Fris, *Dagboek van Gent*, p. 195.

leen werd gehouden) dat hij “de goede lieden ende poortren van de stede van Ghend in zijne speciale ende zonderlinghe beschermensse ende protectie”¹³ neemt. Hierna worden meer stukken voorgelezen, onder andere brieven van Antwerpen, Leuven, Mechelen en andere Brabantse steden uit 1272 en 1274 waarin zij hun alliantie met Gent bevestigen en steun aan de stad toezeggen. Maar het meest dramatische effect op de menigte moet de voorlezing van de recentere stukken hebben gehad: remissies uit 1432, 1437 en 1440 waarbij Filips de Goede als graaf van Vlaanderen de Gentenaren vergiffenis schonk voor wat zij toen in opstand tegen hun heer hadden misdaan. Het voorlezen van deze historische beloften van bescherming, alliantie en vergiffenis had ten doel, aldus Peter Arnade, om de Gentse burgers zowel het verleden van legendarische rechten in te scherpen, als een blauwdruk voor actie te verschaffen.¹⁴

Mijn voorganger Dekker begon zijn oratie met een citaat uit de 6e eeuw, waarin de *vox antiqua chartarum*, de stem van de oude charters, werd geprezen.¹⁵ We kunnen de Gentenaren, luisterend naar die stem, naar het rituele voorlezen van de stedelijke archivalia, beschouwen als een ‘*textual community*’. Brian Stock heeft die term geïntroduceerd voor 11e-eeuwse religieuze non-conformisten, verenigd door een persoon die een geschreven tekst uitlegt en gebruikt voor de reformatie van het denken en handelen van de groep.¹⁶ In Gent, zoals in Stock’s *textual communities*, werden de teksten uit het archief ten gehore gebracht, vertolkt, uitgevoerd; ze vormden de basis voor gedeelde veronderstellingen en een gezamenlijke identiteit van wat in de bronnen zelf als de *commune* wordt aangeduid.¹⁷ De processie op 9 december 1451 om de stukken uit het archief letterlijk te ontsluiten en het publiekelijke voorlezen op 10 december waren ceremonies, waarin de textuele objecten tot subject van een stedelijke liturgie werden.¹⁸ De archivalia waren *munimenta* en *monumenta*, om de titel van het afscheidscollege van J.L. van der Gouw, de eerste bekleeder van de leerstoel archiefwetenschap aan de Universiteit van Amsterdam, te herhalen.¹⁹

Het Gentse dagboek waarin de 15e-eeuwse opstand wordt verhaald, geeft de Nederlandse tekst van de archiefstukken uit het Belfort. Maar het laat zich niet uit over de vraag hoe de rebellen aan die stukken kwamen, anders gezegd: hoe vond men de weg in het archief?²⁰ Vijftig jaar tevoren, in 1401, waren de stedelijke charters van het Minderbroederklooster overgebracht naar het Belfort, waar men in de gewelfkamer de ‘tresorie’ inrichtte. In dit vertrek (later het Secreet genoemd) was niet alleen een laatje met de assayen (proefgewichten) van enige munten²¹,

¹³ Stadsarchief Gent, serie 93bis nr.4, fol. 2verso-3.

¹⁴ Arnade, *Realms of Ritual*, p. 111.

¹⁵ C. Dekker, ‘Kerkelijke archieven’, *Nederlands Archiefblad* 85 (1981) p. 126.

¹⁶ Brian Stock, *The Implications of Literacy. Written Language and Models of Interpretation in the Eleventh and Twelfth Centuries* (Princeton NJ, 1983) p. 88-92.

¹⁷ Bijv. Fris, *Dagboek van Gent*, p. 228: alle ingekomen brieven worden door de hoofdmannen geopend en gelezen om te weten of er “eeneghe ghewichteghe zaken zyn om den commune te beteekene ende te kennen te ghevene.”

¹⁸ Brigitte Bedos-Rezak, ‘Civic Liturgy and Urban Records in Northern France, 1100-1400’, in: Barbara A. Hanawalt and Kathryn L. Reyerson (eds.), *City and Spectacle in Medieval Europe* (Minneapolis and London 1994) p. 40.

¹⁹ J.L. van der Gouw, ‘Munimenta en Monumenta’, *Nederlands Archiefblad* 84 (1980) p. 497-514.

²⁰ Johan Decavele, Johan Vannieuwenhuysse, *Stadsarchief van Gent. Archiefgids. Deel I Oud archief* (Gent 1983) p. 9.

²¹ Stadsarchief Gent, serie 93bis, nr.4, fol. 1 verso.

maar ook de ‘*trésor des chartes*’. In 1432 bevond de magistraat bij inspectie van de tresoor dat daar de privileges en munimenten “niet ghelegghen hadden bij zo goede ordonnancien dat men ghreedelic hadde gheweten te vindene tghuent dat men gheerne ghevonden hadde.”²² In kwesties de privileges en vrijheden van de stad aangaande kostte het vinden van de bewijsstukken grote moeite en veel arbeid. Om daarin verbetering te brengen werden alle stukken gevisiteerd door een breed samengestelde deputatie: drie uit elk van beide schepencolleges, de beide dekens en andere notabelen uit de poorterij, de weverij en de kleine ambachtsgilden. Zij beschreven alle archivalia en verdeelden ze over laden (in kisten of in een kast²³), gemerkt met de letters van het alfabet. Er werd een inventaris in tweevoud opgemaakt, die op 26 juli 1432 feestelijk werd “bestedt” (goed-gekeurd) in aanwezigheid van de in grote getale verschenen notabelen.²⁴ Die inventaris zal 19 jaar later in de opstand gebruikt zijn om de benodigde stukken te vinden. Lade A bevatte de “sauvegaerde van de coninc Philips van Vrankericke by denwelcken hij neemt de goede lieden ende poortren van de stede van Ghend in zijne speciale ende zonderlinghe beschermene ende protectie.”²⁵ Dat is de omschrijving van het charter uit 1296 dat op 10 december 1451 in vertaling werd voorgelezen. Het stuk bevindt zich nog steeds in het stadsarchief.²⁶ Ook van de andere in 1451 op de Vrijdagmarkt voorgelezen stukken kan vastgesteld worden in welke laden deze waren geborgen. De hertogelijke remissies uit 1432, 1437 en 1440 waren bij het opmaken van de inventaris in 1432 nog niet bekend, maar uit een latere versie van de inventaris weten we dat ze opgeborgen waren in de nieuwe lade X.²⁷

Dit college gaat niet over archiefgeschiedenis – hoe belangrijk die overigens is om inzicht te krijgen in de wijze waarop mensen archieven vormen en gebruiken. In mijn oratie en elders heb ik steeds gepleit voor een sociale en culturele archivatie. In dit college wil ik dat aanvullen door aandacht te vragen voor de psychologie van betekenisconstructie in archiefschepping, archiefverwerking en archiefgebruik, waarbij de daadkracht van documenten dankzij de performativiteit van een levend archief een essentiële rol speelt. Ik geef daarmee gehoor aan de oproep van mijn Canadese collega Tom Nesmith die om een heroriëntatie van archieftheorie vroeg, van een focus op wat volgens de klassieke leer de ‘eigen aard’ van een archief en een archiefstuk is, naar de studie hoe “*human perception, communication, and behaviour shape the archives.*”²⁸

Betekeningen

De Gentse archiefstukken kregen betekenis door het in het openbaar voorlezen. De reden van de vertolking was niet zozeer de ongeletterdheid van de burgers,

²² Stadsarchief Gent, serie 93bis, nr.4, fol. 1.

²³ Decavele, Vannieuwenhuysse, *Stadsarchief van Gent*, p. 9 vermelden een kast met 18 laden.

²⁴ Afschriften van de inventaris in Stadsarchief Gent, serie 93bis, nr. 1 (Witteboek) fol. 52 verso-75 en serie 93bis, nr. 4 (cartularium Penneman) fol. 1-44. Het eerste dateert uit de 15e eeuw (het jongste erin bijgeschreven stuk dateert uit 1440), het tweede uit de 16e eeuw (het jongste stuk dateert uit 1516). Helaas was bij mijn bezoek aan het stadsarchief op 16 maart 2009 het Witteboek niet raadpleegbaar.

²⁵ Stadsarchief Gent, serie 93bis nr.4, fol. 2 verso-3.

²⁶ Stadsarchief Gent, serie 94, nr. 209.

²⁷ Stadsarchief Gent, serie 93bis nr.4, fol. 36 verso. De originelen in serie 94, nrs. 555, 572 en 582.

²⁸ Tom Nesmith, ‘Still Fuzzy, But More Accurate: Some Thoughts on the “Ghosts” of Archival Theory’, *Archivaria* 47 (1999) p. 142.

maar de noodzaak om de archivalia als het ware op te voeren, ze te laten *performen*. Het werd een levend archief. Archiefstukken spreken niet vanzelf, maar vanzelfsprekend hebben ze wel wat te zeggen, ze hebben betekenis. De betekenis van een archiefstuk, zoals van ieder ander cultureel artefact, is tweevoudig: de betekenis van het stuk en de betekenis voor iemand of voor een bepaalde gelegenheid. Het archiefstuk is vervuld van betekenissen, sommige leest men in het stuk, andere in de intertextualiteit die het stuk met andere verbindt,²⁹ weer andere betekenissen moeten afgeleid worden uit de context van archiefschepping en archiefgebruik. Ik gebruik met opzet het meervoud betekenissen. Immers, een archiefbestanddeel heeft niet slechts één betekenis.

Kort geleden voerde de Franse historicus Philippe Artières een aardig experiment uit.³⁰ Op de vlooiemarkt kocht hij voor 15 Euro een dossier bestaande uit ongeveer tachtig 19e- en 20e-eeuwse documenten. Artières en vier andere historici bestudeerden dit ‘dossier Bertrand’, maar ieder hield voor de anderen geheim welke ontdekkingen en conclusies het dossier opleverde. Het bleek – niet onverwacht – dat dit ene dossier leidde tot vijf verschillende stukken geschiedschrijving, met allerlei onderlinge verschillen – zelfs in de feitelijke details zoals de naam, de geboorteplaats en -datum en het aantal kinderen van Bertrand. Het spel van de vijf historici leverde een onderhoudend boekje op, maar ook interessante epistemologische observaties, bijvoorbeeld dat de documenten, eenmaal onderworpen aan de blik van de historicus hun kennelijke objectiviteit verloren in de wisselwerking met de subjectiviteit van de onderzoeker. De betekenissen van het dossier waren verschillend voor ieder van de vijf onderzoekers, of liever: iedere historicus gaf een verschillende betekenis aan het dossier.

Deze historici moesten de betekenis van het dossier afleiden uit bestudering ervan, soms met gebruikmaking van andere bronnen. Dat lijkt simpele informatie- of kennisverwerving, dus een cognitieve praktijk. Maar even belangrijk zijn wat in de psychologie heten de affectieve en de conatieve manieren van betekenisconstructie.³¹ Eind jaren zeventig hebben twee onderzoekers van de universiteit van Chicago, de psycholoog Csikszentmihalyi en de socioloog Rochberg-Halton onderzocht hoe en waarom Amerikanen dingen in hun huis waarderen. In hun klassiek geworden boek *“The meaning of things”* laten ze zien hoe mensen in hun omgang met objecten – meubels, kunst, foto’s, boeken, muziekinstrumenten, plakboeken – definiëren wie ze zijn, of waren of willen worden.³² In de *affective mode* schenkt iemand aandacht aan een object en selecteert het uit zijn omgeving.³³ Daardoor komt als het ware psychische energie uit het object vrij – en daarmee betekenis. Die aandacht en affectie kunnen iemand in een staat van *flow* brengen, waarin hij volkomen opgaat in het bezig zijn met het object, ieder

²⁹ Andrew Prescott, ‘The Textuality of the Archive’, in: Louise Craven (ed.), *What are Archives? Cultural and Theoretical Perspectives* (Aldershot 2008) p. 31-51.

³⁰ Philippe Artières et al., *Le dossier Bertrand. Jeux d’histoire* (Paris 2008). Ik dank Christophe Jacob die mij op dit boek attent maakte.

³¹ Ernest R. Hilgard, ‘The trilogy of mind: Cognition, affection, and conation’, *Journal of the History of the Behavioral Sciences* 16 (1980) p. 107-117.

³² Mihaly Csikszentmihalyi, Eugene Rochberg-Halton, *The meaning of things: domestic symbols and the self* (Cambridge 1981).

³³ *Ibidem*, p. 182-187.

idee van tijd verliest en grote voldoening voelt in de omgang met het object. Denkt u aan het lezen van een boek, het bladeren in een fotoalbum, het herlezen van oude papieren.

Het conatieve aspect van betekenisconstructie verwijst naar de uitkomst van de cognitieve kennisverwerving en de affectieve aandacht: de intenties, het doel dat de gebruiker in de betekenis van het object weerspiegeld ziet.³⁴ De uitkomst, het doel van – bij voorbeeld – de omgang met oude familiefoto's, schrijven Csikszentmihalyi en Rochberg-Halton, kan zijn het bevestigen en versterken van het familieverband, van de continuïteit in het gezin. In de wereld van vandaag is voor de jongere generatie het doel van het mee-delen van digitale foto's: interactie en *peer bonding*, zoals collega José van Dijck aangeeft.³⁵

We kunnen de psychologie van betekenisconstructie ook gebruiken om te laten zien hoe mensen met archiefstukken omgaan. In de Gentse episode van december 1451 kregen de archiefstukken in het Belfort betekenis in cognitieve zin doordat ze werden gelezen, begrepen en vertaald. Maar daarvoor moesten de rebellen ze eerst selecteren, uit de archiefkasten tevoorschijn halen, ze affectief koesteren. En dat gebeurde met de conatieve bedoeling de stukken te gebruiken in een openbaar ritueel, om de Gentse burgers te tonen dat het levend archief hen kon steunen in hun opstand. Inzicht in de trilogie van cognitieve, affectieve en conatieve betekenisconstructie kan ons helpen in het levend houden van het archief: hoe biedt je het archief aan, hoe wordt het gevormd en ontsloten zodanig dat aan die trilogie van betekenisconstructies recht wordt gedaan, of het nu – om me tot archiefgebruikers en webbezoekers te beperken – gaat om 'snackers', diepgravers, ondiepe gravers of intermediairs.³⁶

Activeringen

Het archiefstuk is, zoals ik zei, vervuld van betekenissen. De auteur heeft er betekenis aan toegekend, de ontvanger van het stuk kent er betekenis aan toe, ook door het stuk in een bepaalde context te gebruiken en te bewaren. Het privilege van Filips de Schone uit 1296 werd in lade A geborgen bij de andere vrijgeleiden gegeven door verschillende Franse koningen en niet in lade G bij de stukken betreffende de vrede van Doornik (1385, tussen Filips de Stoute en Gent) en andere 'paisen' en bestanden. De in 1451 'vertolkte' archivalia werden, met andere, in 1540 geconfisqueerd door Karel V, maar later aan Gent teruggegeven.³⁷ De nummers op de rugzijde van de stukken kenmerken ze als '*chartes confisqués*'. Sommige zijn gecancelleerd, dat wil zeggen dat ze ongeldig gemaakt zijn door er met een mes sneden in te trekken.³⁸ Al deze gebruikssporen wijzen op wat ik pleeg

³⁴ *Ibidem*, p. 187-189.

³⁵ José van Dijck, *Mediated memories in the digital age* (Stanford 2007) p. 114-115.

³⁶ Marketingpilot Noordelijke Archieven (2005) www.drentsarchief.nl/content/view/304/58/

³⁷ Decavele, Vannieuwenhuysse, *Stadsarchief van Gent*, p. 10.

³⁸ Karel Stallaert, *Glossarium van verouderde rechtstermen...* deel 2 (Leiden 1893) i.v. cancelleeren.

³⁹ Eric Ketelaar, 'Tacit Narratives: The Meanings of Archives', *Archival Science* 1 (2001) p. 143-155, herdrukt in: Theo Thomassen, Bert Looper, Jaap Kloosterman (red.), *Toegang. Ontwikkelingen in de ontsluiting van archieven. Jaarboek 2001 Stichting Archiefpublicaties* ('s-Gravenhage 2001) p. 68-75; Tom Nesmith, 'Reopening Archives: Bringing New Contextualities into Archival Theory and Practice', *Archivaria* 60 (2005) p. 262-263.

⁴⁰ Eric Ketelaar, 'Writing on Archiving Machines', in: Sonja Neef, José van Dijck, Eric Ketelaar (eds.), *Sign here! Handwriting in the Age of New Media* (Amsterdam 2006) p. 183-195, hier p. 187.

⁴¹ Barbara A. Misztal, *Theories of Social Remembering* (Maidenhead and Philadelphia 2003) p. 114.

te noemen activeringen van het archiefstuk.³⁹ Iedere interactie, interventie en interpretatie (door auteur, gebruiker, archivaris en onderzoeker) is een activering die vingerafdrukken achterlaat. Maar iedere activering heeft ook invloed op vroegere activeringen. Dat is een voorbeeld van Freudiaanse *Nachträglichkeit* (retrospectieve causaliteit): latere gebeurtenissen kunnen niet alleen de betekenis, maar zelfs de aard van eerdere gebeurtenissen veranderen.⁴⁰ De confiscatie door Karel V in de 16e eeuw van de in de 15e eeuw uit het Belfort gehaalde stukken, waarvan sommige uit de 13e eeuw dateerden – niemand kan die stukken meer lezen zoals ze ooit waren bedoeld. Het archief is niet een fossiel uit het verleden, dat voor eeuwig bevroren is en dat alleen binnen dat verleden bestudeerd kan worden. Onze kijk op het verleden wordt bepaald door het heden, door het feit “*that the past matches and articulates present feelings*”.⁴¹ Nog sterker: het archief richt zich op de toekomst, net zoals ons geheugen: “wat er in het verleden is gebeurd is alleen van belang voorzover het ons in staat stelt te anticiperen op wat ons later overkomt,” schrijft Douwe Draaisma, eraan toevoegend “Zo bezien is het geheugen niet op het voorbije, maar op het komende gericht en daarom staat ook het herinneren met het gezicht naar de toekomst.”⁴² Die dubbele Januskop – symbool van het archiefwezen, gericht op verleden en op de toekomst – betekent dat het archief levend blijft, het wordt, in de woorden van Jacques Derrida, nimmer afgesloten: het is een verwachting van de toekomst.⁴³

Iedere activering voegt iets toe aan de semantische genealogie van het archiefstuk en het archief. Toen ik dat een paar jaar geleden voorstelde in mijn “*Tacit Narratives: The Meanings of Archives*” bekende ik me tot de postmoderne benadering van archieven. Kort geleden heeft John Ridener, in een boekje “*From Polders to Postmodernism. A Concise History of Archival Theory*”, mij (met vier Canadese collegae) ingelijfd – niet in de polder van Muller, Feith en Fruin, maar in het postmodernisme van het ‘*Questioning Archives*’ paradigma.⁴⁴ Wij – de *records questioners* – komen na de door Ridener behandelde *records organizers* (het driemanschap van de ‘Handleiding’), de *keepers of records* à la Jenkinson en de door Schellenberg geïnspireerde *records selectors*.⁴⁵ Archivarissen die in het ‘*Questioning*’ paradigma werken, aldus Ridener, vatten archivatie op als communicatie- en interpretatieleer: “*The transmission of information from archival document to user, from fonds to archivist, from record creator to an active document, are all examples of areas in which communication takes place in the archival context. Within each step of communication lies the possibility for interpretation between transmission and reception of information.*”⁴⁶ Door communicatie en interpretatie, in steeds nieuwe contexten, worden archiefstukken en archieven *uncertain* – wat

⁴² Douwe Draaisma, *Waarom het leven sneller gaat als je ouder wordt. Over het autobiografische geheugen* (Groningen 2001) p. 66.

⁴³ Jacques Derrida, *Archive Fever*. Translated by Eric Prenowitz (Chicago and London 1996) p. 18, 36, 68; Jacques Derrida, ‘Archive Fever. A Seminar...’, in: Carolyn Hamilton et al. (eds.), *Refiguring the Archive* (Dordrecht/Boston/London 2002) p. 40.

⁴⁴ John Ridener, *From Polders to Postmodernism. A Concise History of Archival Theory* (Duluth 2009). De vier Canadezen zijn: Brian Brothman, Terry Cook, Carolyn Heald en Heather MacNeil.

⁴⁵ Zie Terry Cook, ‘What is past is prologue: a history of archival ideas since 1898, and the future paradigm shift’, *Archivaria* 43 (1996) p. 17-63, herdrukt in: P.J. Horsman, F.C.J. Ketelaar, T.H.P.M. Thomassen (red.), *Naar een nieuw paradigma in de archivatie. Jaarboek 1999 Stichting Archiefpublicaties* (’s-Gravenhage 1999) p. 69-80.

⁴⁶ Ridener, *From Polders to Postmodernism*, p. 117.

zowel onzeker betekent, als onbepaald of dubbelzinnig – in elk geval ver af van de positivistische noties objectiviteit, neutraliteit, waarheid.⁴⁷ Laat me eerst ingaan op interpretatie en daarna op communicatie.

Interpretatie

In het door Angelika Menne-Haritz geformuleerde *access* paradigma is het de autonome verantwoordelijkheid van de gebruiker om te bepalen welke betekenis hij of zij uit het archief construeert.⁴⁸ “Vrijheid van interpretatie is een grondrecht van de archiefgebruiker,” schrijft Theo Thomassen⁴⁹ en zijn baanbrekende opstel in het S@P jaarboek ‘Toegang’ geeft aan waarom en hoe dat grondrecht als toetssteen van archiefbeleid dient. Hij betoogt ook dat de meeste archiefgebruikers de “archieven niet alleen raadplegen om te vinden, maar ook om te zoeken, niet alleen omwille van de gevonden gegevens, maar ook om de belevenis van het zoeken en vinden en om het verhaal dat ze met die gegevens kunnen construeren... verhalen construeren waarin voor henzelf vast komt te staan wie ze zijn en wie niet, waar ze bij horen en waarbij niet, wie bij hen horen en wie niet.”⁵⁰ Inderdaad, de gebruiker vindt betekenis en maakt betekenis in een archief of archiefstuk en die betekenissen helpen hem of haar in het structureren en herstructureren van de relatie tussen zichzelf en de wereld en daarmee in het vormen van zijn of haar identiteit.

Immers, identiteitsvorming is betekenisgeving, zoals de ondertitel van een boek van de psycholoog Urs Fuhrer aangeeft: “*Cultivating Minds: Identity as Meaning Making Practice*”.⁵¹ Fuhrer schrijft dat identiteitsvorming een proces is dat plaatsvindt in vier elkaar wederzijds vormende systemen, namelijk het subject, objecten, sociale partners, en, ten vierde, de wereld.⁵² Objecten of artefacten mediëren de culturele context, terwijl sociale partners de middelaars zijn van de sociale context voor de vorming van identiteit. Objecten kunnen archivalia zijn, de sociale partners kunnen familieleden, collegae, *peers* zijn. Denkt u aan het maken van een fotoalbum (al dan niet op Flickr), het ordenen van het eigen archief, het bijhouden van een blog of van een wiki of het bijdragen aan YouTube of aan een community als die rond ‘*Your Archives*’, de Web 2.0 uiting van de Engelse *National Archives*. In al deze gevallen worden de betekenissen van de informatieobjecten medegeschapen zowel in het kader van de persoonlijke ervaringen, als in betekenisgevende *mediation* met sociale partners die de blogger of wiki-contribu-

⁴⁷ Archivarissen zorgen voor archieven “not as we used to think, to guard certainty: they are doing it to protect uncertainty because who knows how the future might use those documents”, aldus Albie Sachs, ‘Archives, Truth, and Reconciliation’, *Archivaria* 62 (2006) p. 14.

⁴⁸ Angelika Menne-Haritz, ‘Access - the Reformulation of an Archival Paradigm’, *Archival Science* 1 (2001) p. 57-82; Paul Macpherson, ‘Theory, Standards and Implicit Assumptions: Public Access to Post-current Government Records’, *Archives and Manuscripts* 30 (2002) p. 6-17.

⁴⁹ Theo Thomassen, ‘De veelvormigheid van de archiefontsluiting en de illusie van de toegankelijkheid’, in: Thomassen, Looper, Kloosterman (red.), *Toegang*, p. 43.

⁵⁰ Thomassen, p. 42. Over verhalen in/uit archieven: Eric Ketelaar, ‘Archives as Spaces of Memory’, *Journal of the Society of Archivists* 29 (2008) p. 9-27.

⁵¹ Urs Fuhrer, *Cultivating Minds: Identity as Meaning Making Practice* (London 2004). Zie ook Urs Fuhrer and Ingrid E. Josephs, ‘The Cultivated Mind: From Mental Mediation to Cultivation’, *Developmental Review* 18 (1998) p. 279-312.

⁵² Fuhrer, *Cultivating Minds*, p. 92-94.

⁵³ Andrea Johnson, ‘Users, Use and Context: Supporting Interaction Between Users and Digital Archives’, in: Louise Craven (ed.), *What are Archives? Cultural and Theoretical Perspectives* (Aldershot 2008) p. 154-155.

ant omringen, met de gemeenschappen waarvan de archiefvormer en archiefgebruiker deel uitmaken.⁵³ Je zou kunnen zeggen: Laat me je archief zien en ik weet wie je bent en in welke sociale contexten je functioneert. De *mediation* houdt in definitie, selectie, organisatie, interpretatie en presentatie van betekenis.⁵⁴ En dat is een iteratief proces, zoals Louise Craven van de *National Archives* opmerkt: "... *identity as meaning making is perpetually constructed and reconstructed through the experience of archival documents.*"⁵⁵

In deze benadering zijn archiefstukken dus niet statisch of dood. Zoals Csikszentmihalyi en Rochberg-Halton schrijven: "*Objects are not static entities whose meaning is projected on to them from cognitive functions of the brain or from abstract conceptual systems of culture.*"⁵⁶ Het object bemiddelt (mediateert) hoe voor het subject betekenis ontstaat, terwijl in die *mediation* subject en object elkaar wederzijds constitueren. Wanneer, bijvoorbeeld, je mobiele telefoon rinkelt en er een foto of filmpje verschijnt, constitueert dat de telefoon en de luisteraar tot *viewer* en bepaalt dat de betekenis voor hen van de wereld om hen heen. Het is een voorbeeld van 'de daadkracht der dingen' – dat is de titel van het boek van de filosoof Peter-Paul Verbeek over de rol die technologieën spelen in onze relaties met de wereld.⁵⁷ Het is een gedachte die ook in Latour's actor-netwerk theorie fundamenteel is.⁵⁸ Latour schrijft in zijn ethnografie van de Franse *Conseil d'État*, dat deze niet bestaat uit het recht, maar uit muren, gangen, dossiers, de leden, teksten, carrières, publicaties, polemieken.⁵⁹ De 'trekker' die alle activiteiten van de *Conseil d'État* organiseert is het dossier, dat zelf door de *Conseil*, door de partijen en belanghebbenden wordt gevormd.⁶⁰

De wederzijdse constitutie van dingen en mensen speelt ook een rol in Orlikowski's dualiteit van technologie, dat wil zeggen technologie wordt gecreëerd en gewijzigd door mensen in een bepaalde sociale context en de technologie wordt sociaal geconstrueerd door de verschillende betekenissen en gebruiksmogelijkheden die mensen eraan toekennen.⁶¹ Op den duur wordt de technologie echter geïnstitutionaliseerd en wordt ze een van de structurerende eigenschappen van de organisatie. Een voorbeeld. Vorige maand stelde de Eerste Kamer vele vragen over de digitalisering van het jeugdzorg-dossier, terwijl de Tweede Kamer vele vragen stelde over het voorstel voor een 'landelijke verwijzingsindex risico's jeugdigen'.⁶² De Eerste Kamer boog zich over de vrije tekstvelden in het digitale jeugdzorg-dossier die ruimte bieden voor nuancering – lees: waar de hulpverlener eigen betekenis kan construeren. Maar de VVD-fractie is bezorgd voor teksten die voor verschillende uitleg vatbaar zijn: "Hoe garandeert de minister een eenduidige

⁵⁴ David L. Altheide, *An Ecology of Communication. Cultural Formats of Control* (New York 1995) p. 37.

⁵⁵ Louise Craven, 'From the Archivist's Cardigan to the Very Dead Sheep: What are Archives? What are Archivists? What do They Do?', in: Louise Craven (ed.), *What are Archives? Cultural and Theoretical Perspectives* (Aldershot 2008) p.17.

⁵⁶ Csikszentmihalyi, Rochberg-Halton, *The meaning of things*, p. 173.

⁵⁷ Peter-Paul Verbeek, *De daadkracht der dingen. Over techniek, filosofie en vormgeving* (Amsterdam 2000).

⁵⁸ Bruno Latour, *Reassembling the Social. An Introduction to Actor-Network-Theory* (Oxford 2005); Eric Ketelaar, 'Digitaal mensenwerk', *Archievenblad* 109/3 (april 2005) p. 30-31.

⁵⁹ Bruno Latour, *La fabrique du droit. Une ethnographie du Conseil d'État* (Paris 2002) p. 283. Een Engelse vertaling zal in 2009 bij Polity verschijnen: *The Making of Law. An Ethnography of the Conseil d'Etat*.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 83.

⁶¹ Wanda J. Orlikowski, 'The duality of technology: rethinking the concept of technology in organizations', *Organization Science* 1 (1992) p. 398-427.

⁶² Bijlagen Handelingen Eerste Kamer, vergaderjaar 2008–2009, 31 316, J en K; Bijlagen Handelingen Tweede Kamer, vergaderjaar 2008–2009, 31 855, nr. 4 en 5.

interpretatie van de tekst in deze vrije tekstvelden?” Ogenschijnlijk speelt dat probleem niet bij de verwijfsindex risico's jeugdigen: die “bevat zelf geen inhoudelijke informatie, maar houdt alleen het aantal risicomeldingen bij. Bij twee of meer meldingen worden de aanmeldende instanties hierover geïnformeerd, waarna zij zelf passende actie dienen te ondernemen.” Ik zie het zo: de technologie opent mogelijkheden, maar schept ook verwachtingen, waarop bovendien de omgeving druk uitoefent (‘denk aan Savanna’). Daardoor krijgt het invullen van een tekstveld of het al dan niet doen van een melding een betekenis die wel eens zou kunnen afwijken van wat de ontwerpers van de technologie hebben bedoeld. Het dossier en de verwijfsindex acteren (*performen!*) in een netwerk van mensen en dingen. De technologie structureert ook: de regering schrijft dat de verwijfsindex méér is “dan een technisch instrument dat hulpverleners bij elkaar brengt: de verwijfsindex vergt een andere manier van werken binnen instanties en tussen de instanties.”

Ik heb dat vaker, in iets andere bewoordingen, aangegeven.⁶³ De technologie bepaalt niet alleen de vorm, maar ook de inhoud van het archief. Zoals Derrida het uitdrukt: “... *the technical structure of the archiving archive also determines the structure of the archivable content even in its very coming into existence and in its relationship to the future.*”⁶⁴ Hoe ik schrijf – met de balpen of op mijn Palm of op de PC – maakt verschil voor wat ik schrijf. En niet alleen de technologie, maar ook de sociale omgeving waarin ik schrijf, maakt verschil voor wat ik schrijf. Ik heb dat archivalisering genoemd.

Communicatie

Ik haalde eerder John Ridener aan, die schrijft dat in het ‘Questioning’ paradigma, archivalistiek vooral communicatie- en interpretatieleer is. Inderdaad, in de moderne archiefwetenschap beschouwen we archiefstukken niet meer uitsluitend als informatieobjecten, maar als deel van een communicatieproces.⁶⁵ Dat geldt niet alleen in de archieftheorie, maar ook in de moderne archiefpraktijk. In de Gentse episode van 1451 werden, zo zei ik, de archiefstukken tot levend archief, niet vanzelf, maar door hun vertolking. Zoals Wolfgang Ernst (ergens in zijn meer dan 1100 bladzijden omvattende boek “*Im Namen von Geschichte. Sammeln-Speichern-Er/zählen*”) schrijft “...*archivische Monumente selbst sprechen nicht; ihre historiographische Verwandlung in Dokumente des Lebendigen ist ein rhe-*

⁶³ Ketelaar, *Archivalisering*; Eric Ketelaar, ‘Archivalisation and Archiving’, *Archives and Manuscripts* 27 (1999) p. 54-61; Ketelaar, ‘Writing on Archiving Machines’. Zie ook Van Dijck, *Mediated memories*, p. 164.

⁶⁴ Derrida, *Archive Fever*, p. 17.

⁶⁵ Nesmith, ‘Still Fuzzy’, p. 144; Pekka Henttonen, *Records, Rules and Speech Acts* (Tampere 2007) p. 23.

⁶⁶ Wolfgang Ernst, *Im Namen von Geschichte. Sammeln-Speichern-Er/zählen* (München 2003) p. 197.

⁶⁷ Pekka Henttonen, *Records, Rules and Speech Acts* (Tampere 2007).

⁶⁸ Terstond nadat de aanstaande echtgenoten de door de wet vereiste verklaring hebben afgelegd “verklaart de ambtenaar van de burgerlijke stand, dat partijen door de echt aan elkander zijn verbonden, en maakt hij daarvan... een akte op.” (art. 1:67 Burgerlijk Wetboek).

⁶⁹ De afdelingsvoorzitter, de drukkerij, de secretaresses die de enveloppen adresseerden, de postdienst, de brievenbus, de geadresseerde enz. vormden met de uitnodigingskaart een waarlijk actor-netwerk.

⁷⁰ Van der Gouw, ‘Munimenta en Monumenta’; Edward Higgs, ‘Record and Recordness. Essences or Conventions?’, in: *The Concept of Record. Report from the Second Stockholm Conference on Archival Science and the Concept of Record, 30-31 May 1996 (Uppsala 1998)* p. 105: “...*archival records are not representations of something else, they are the substantive communicative events in themselves.*” Archivarissen en historici >

torischer Akt."⁶⁶ Nu zullen sommige toehoorders direct denken aan *speech act theory*, de semiotiek van Austin en Searle.⁶⁷ Heel kort samengevat: taal dient niet slechts om iets te beschrijven of te verklaren, maar taal kan ook een actie uitvoeren of teweegbrengen. We doen dingen met woorden, bijvoorbeeld 'Ik open de vergadering', of 'Ik doop u...', of 'Ik verklaar dat u door de echt aan elkander bent verbonden.'⁶⁸ Dat zijn voorbeelden van performatieve uitspraken. Dat gebeurt niet alleen in spraak, maar ook in geschrift. Kijk eens naar de gedrukte kaart die u kreeg voor dit afscheidscollege. Er staat "De Afdeling mediastudies van de Universiteit van Amsterdam heeft het genoegen u uit te nodigen..", maar niet de Afdeling noch haar voorzitter zijn bij u langs gegaan om u te inviteren: er is een *nonhuman agent*, namelijk de kaart, ingezet om de uitnodiging te bewerkstelligen.⁶⁹ Andere voorbeelden van performatieve documenten zijn het verzoekschrift, de dagvaarding, het getuigschrift, overigens allemaal documenten die (zoals Van der Gouw in zijn afscheidscollege aangaf) in de plaats zijn gekomen van een oorspronkelijk mondelinge performatieve uitspraak.⁷⁰

Archivalia kunnen dus performatieve kracht hebben, ze kunnen iets bewerkstelligen, verschil teweegbrengen in de status voor en na. De communicatiewetenschapper en organisatiesocioloog François Cooren drukt het zo uit "*texts, such as reports, contracts, memos, signs, or work orders, perform something...*"; zij hebben *agency* dat wil zeggen ze veroorzaken een "*transformation of state*".⁷¹ Hoe vaak dwingt u zich om iets niet te vergeten, met behulp van niet-menselijke actors als de 'To Do' takenlijstjes of de *Post-it notes* die u aan uw computerscherm plakt? Cooren schrijft "*If the notes were not doing anything, they would not make a difference in the situation, and yet their mere presence is enough to trigger the manager's behavior... What the notes are doing (reminding) becomes what the humans who produced them are doing.*"⁷²

Deze *textual agency* is opnieuw een voorbeeld van wat ik eerder noemde de daadkracht der dingen.⁷³ De daadkracht van archiefstukken maakt het archief levend: ze hebben "*a kind of communicative power that can effect change in our lives,*" zoals Brian Brothman onlangs schreef.⁷⁴

Cultivering

Maar om die kracht vrij te maken moet het archiefstuk gecultiveerd worden. Cultiveren is letterlijk het in cultuur brengen, bouwrijp maken, onderhouden,

> kennen dispositive oorkonden, zie Luciana Duranti, *Diplomatics. New Uses for an Old Science* (Lanham ML / London 1998) p. 65 "If the purpose of the written form was to put into existence an act, the effects of which were determined by the writing itself (that is, if the written form was the essence and substance of the act), the document was called *dispositive*."

⁷¹ François Cooren, 'Textual agency: How texts do things in organizational settings', *Organization* 11 (2004) p. 373-393, hier p. 374-376; Eric Ketelaar, 'Sharing: Collected Memories in Communities of Records', *Archives and Manuscripts* 33 (2005) p. 45.

⁷² Cooren, 'Textual agency', p. 378.

⁷³ Veel onderzoek van de Montreal school van Cooren en zijn leermeester Taylor verwijst naar Latour's actor-netwerk theorie: François Cooren. James R. Taylor, Elizabeth J. Van Every (eds.), *Communication as organizing. Empirical and theoretical explorations in the dynamic of text and conversation* (Mahwah NJ / London 2006).

⁷⁴ Bespreking (te verschijnen in *Archival Science*) van Pekka Henttonen, *Records, Rules and Speech Acts* (Tampere 2007).

ontwikkelen en stimuleren.⁷⁵ Het archiefstuk moet cognitief begrepen, affectief gewaardeerd en conatief zin gegeven worden. Door die cultivering wordt, net zoals bij de eerder genoemde meubels, kunst, foto's, boeken, muziekinstrumenten, plakboeken enz., psychische energie uit het object vrijgemaakt en in die transactie tussen individu en object wordt betekenis geschapen. Rochberg-Halton, die ik eerder aanhaalde, schrijft *“As living signs, objects must be cultivated to retain their significance; as cultivated objects, things can grow in significance over time and take on new layers of meaning.”*⁷⁶

Cultivering leidt niet alleen tot een 'dynamisch erfgoed' waarover Willem Frijhoff's afscheidscollege twee jaar geleden ging.⁷⁷ Cultivering is heden ten dage in belangrijke mate in de performativiteit van digitale documenten zelf besloten. Als u op een website een bestelformulier invult, een betaalopdracht geeft, een aangifte of een aanvraag doet, dan zet dat document een aantal processen in beweging en genereert het andere documenten. Mijn collegae in de afdeling Mediastudies (bij Nieuwe Media) gebruiken de term ergodische media-objecten, dat zijn media-objecten die “voor hun verwerkelijking een bewuste, actieve en betekenisvolle handeling van de gebruiker vergen”; ze liggen als het ware op hun actualisering door de gebruiker te wachten.⁷⁸ Die gebruiker wordt lezer en auteur, consument van informatie en producent, ofwel 'prosumer'. Hij of zij wordt ook voorlezer en toehoorder dankzij de spraakherkenning en de voorleesfunctie die verschillende applicaties bieden; werkelijk de 'vox chartarum', de stem van de charters, die in Gent in 1451 zo'n belangrijke rol speelde. Hij of zij maakt, leest, hoort en ziet niet alleen eigen documenten, maar 'vermaakt' ook die van anderen, zoals we in het wereldwijde web zien.

Archief 2.0

De *textual agency* speelt een belangrijke rol in de creatie van 'user-generated content' in wat Web 2.0 wordt genoemd: een “parapluterm voor allerlei fenomenen op het web waarbij het onderscheid tussen aanbieders en gebruikers van informatie vervaagt.”⁷⁹ Door overheid en bedrijven gecreëerde documenten, websites en dataverzamelingen worden 'ontgrensd' omdat ze openstaan voor co-creators buiten de organisatie. Met een *application programming interface* (API) kunt u een *mashup* maken, dat is een website die put uit gegevens en technologie van anderen. Kijk eens op alarmeringen.nl of buurtlink.nl – websites waar gegevens en documenten uit allerlei bronnen bijeen komen en *gemashed* worden met door Google Maps gegenereerde kaartjes en bovendien gepersonaliseerd voor u als bewoner in een bepaalde straat of buurt. De New York Times stelt een groot deel

⁷⁵ Csikszentmihalyi, Rochberg-Halton, *The meaning of thing*, p. 173-175; Fuhrer, *Cultivating Minds*, p. 32.

⁷⁶ Eugene Rochberg-Halton, *Meaning and modernity: social theory in the pragmatic attitude* (Chicago 1986) p. 170.

⁷⁷ Willem Frijhoff, *Dynamisch erfgoed* (Amsterdam 2007) p. 36.

⁷⁸ Jan Simons, *Interface en Cyberspace. Inleiding in de Nieuwe Media* (Amsterdam 2002) p. 192, 206; Joost Bolten, *Tussen voorstelling en tekst. De plaats van de tekst in het videowerk van Gary Hill* (Amsterdam 2006) p. 315-322. Australische archivariissen drukken het zo uit: “Digital records thus cease to be physical objects and are, instead, the result of the mediation of technology and data. The experience of the object only lasts for as long as the technology and data interact. As a result, each viewing of a record is a new 'original copy' of itself – two people can view the same record on their computers at the same time and will experience equivalent 'performances' of that record.” Helen Heslop, Simon Davis, Andrew Wilson *An Approach to the Preservation of Digital Records* (Canberra 2002), p. 8.

[Digitaal beschikbaar http://naa.gov.au/Images/An-approach-Green-Paper_tcm2-888.pdf].

van zijn dataverzamelingen via een API beschikbaar. Zo scheidt de *Congress API* de interface met de gegevens over het stemgedrag van de leden van het Congres, die je in je eigen website kunt gebruiken en verder kunt bewerken en verrijken.⁸⁰ De BBC begreep al vroeg de mogelijkheden en lanceerde backstage.bbc.co.uk: “*Build what you want using BBC content.*” Dit ‘backstage’ model wordt in Engeland gepropageerd voor overheidsarchieven: stimuleer de burger overheidsinformatie te gebruiken, te verrijken en nieuwe betekenis te geven, kortom: te cultiveren. Het is niet zonder betekenis dat de aanjager van deze ontwikkeling het *Office of Public Information* is, dat opereert vanuit de *National Archives*. Daar biedt men de “*Public Sector Information Unlocking Service*” aan, het voor hergebruik ontsluiten van overheidsinformatie als stap naar een ‘second life’ van die informatie in andere vormen, in andere contexten en met andere betekenissen.⁸¹

De *agency* van documenten uit verschillende bronnen wordt in de toekomst nog belangrijker, omdat Web 3.0 de inhoud van websites begrijpt en documenten aan elkaar koppelt. Maar laten we eerst Web 2.0 uitbuiten. Archiefinstellingen beginnen langzaam de potentie van Web 2.0 te ontdekken, al beperken ze zich daarbij tot aanbod en vraag naar cultureel erfgoed. Maar ‘*Being Digital in People’s Archives*’ omvat alle dimensies van het records continuüm.⁸² Weliswaar is het sociale web vooral een netwerk van mensen, niet van documenten, maar toch ontkomt ook de ‘Ambtenaar 2.0’ niet aan archivering, zoals Davied van Berlo (schrijver van het boek *Ambtenaar 2.0* en voortrekker van het gelijknamige netwerk) opmerkt.⁸³ Van dat netwerk maakt overigens slechts één archivaris deel uit! Hier ligt voor de archiefwetenschap en het archiefwezen een uitdaging: kunnen we instrumenten ontwikkelen die in een Web 2.0 omgeving zorg dragen voor efficiënt en effectief informatie- en archiefbeheer en daarmee voor een Levend Archief.

Coda

Het archief ging leven, in 1451 in Gent, door zijn vertolking. Archiefstukken hadden betekenis en kregen betekenis doordat ze cognitief begrepen, affectief gewaardeerd en conatief zin gegeven werden, kortom door cultivering. Dat gebeurde in een politieke en sociale context. Zoals toen, heeft ook nu (en in de toekomst), behalve sociale en culturele factoren, de psychologie van betekenisconstructie en identiteitsvorming invloed op archiefschepping, archiefverwerking en archiefgebruik. Dit alles – met de daadkracht van documenten – maakt een archief tot een Levend Archief.

⁷⁹ Yola de Lusenet, *Geven en nemen. Archiefinstellingen en het sociale web* (z.p. [Den Haag] 2008) p. 9.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 24.

⁸¹ www.opsi.gov.uk/unlocking-service/OPSIpage.aspx?page=UnlockIndex

⁸² Eric Ketelaar, ‘Being Digital in People’s Archives’, *Archives and Manuscripts* 31 (2003) p. 8-22.

⁸³ Davied van Berlo, *Ambtenaar 2.0. Nieuwe ideeën en praktische tips om te werken in overheid 2.0*

(Den Haag 2008) 73, 75-76. Te downloaden van <http://boekambtenaar20.wetpaint.com/>

Zie ook www.ambtenaar20.nl